

H EEFT HET NEDERLANDS ALS CULTUURTAAL NOG TOEKOMST?

Met het oog op de internationalisering van het hoger onderwijs rukt het Engels steeds meer op als wetenschaps- en onderwijstaal. Op de Erasmus Universiteit Rotterdam is onlangs voorgesteld dat voortaan vanaf het derde jaar alle bacheloropleidingen alleen nog in het Engels onderwezen worden. Vanwaar dat snel oprukkende Engels op steeds meer terreinen?

De socioloog Ernst Zahn brengt dat in verband met de Nederlandse identiteit als praktisch ingestelde handelsnatie. Als zodanig, stelt hij, heeft Nederland de eigen taal minder hard nodig als middel tot zelfexpressie en symbool van nationale eenheid. Veel Nederlanders denken er inderdaad ook zo over. Voor hen heeft de eigen taal voornamelijk een instrumentele functie. De in 2013 overleden taalkundige P.C. Paardekooper noemde Nederlanders dan ook moedertaalmasochisten die met hun opvallende voorkeur voor Engelse leenwoorden steeds meer lijden aan anglomanie. Dat verklaart waarom de Vlaamse strijd voor handhaving van het Nederlands als cultuurtaal in België van Nederlandse zijde zo weinig gesteund is; waarom de publieke invloed van de Nederlandse letterkunde zo bescheiden is; waarom Nederland in tegenstelling tot andere koloniale mogendheden geen koloniale taalpolitiek gevoerd heeft (uitgezonderd in Suriname); waarom de verengelsing van het taalgebied daar sneller oprukt dan in andere landen op het continent; en waarom het belang van het leren van Nederlands door migranten er jarenlang veronachtzaamd is, ja het pleiten daarvoor aanvankelijk zelfs als cultureel racisme veroordeeld werd.

WIM COUWENBERG

is in 1926 geboren in Hedikhuizen. Na studie Rechten en Vrije Studierichting gestart als journalist, vervolgens docent Sociale Academies, hoofdamtenaar Binnenlandse Zaken, adjunct-directeur Oost-West Instituut, oprichter en directeur/hoofdredacteur van het tijdschrift *Civis Mundi* sinds 1962, hoogleraar Staats- en Bestuursrecht (1976-1995). Politiek actief o.a. als lid van de gemeenteraad van Rotterdam (1958-1970), cultureel actief o.a. als lid van het

hoofdbestuur van het Algemeen Nederlands Verbond en hoofdredacteur ANV-tijdschrift *Neerlandia*. Publiceerde onder meer: *Gezag en vrijheid* (1991), *Katholiciteit en Vrijzinnigheid* (1990), *In opdracht van de tijd* (1992), *Nationaliteit en nationalisme* (1994), *Opstand der burgers* (2004), *Moderniteit als nieuw beschavingstype* (2009), *Tijdsein* (2011) en *Wereldgebeuren sinds de jaren 60* (2012)
Adres: Akkerwinterstraat 23, 3051 LA Rotterdam

DE DOODSKLOK LUIDEN?

Hoe belangrijk is het in stand houden van het Nederlands als cultuurtaal voor de toekomst van de Nederlandse identiteit? Dit is een vraag die zich steeds meer opdringt, nu Nederland zich opnieuw bezint op zijn identiteit als natie. In de vorige eeuw is door Nederlandse schrijvers als bijvoorbeeld Willem Frederik Hermans en Harry Mulisch al de doodslok geluid over het Nederlands als cultuurtaal, evenals door taalkundigen als C.L. de Bot¹ en Hugo Brandt Corstius². Over zo'n vijfenzeventig jaar zal het Nederlands de tweede taal van Nederlanders en Vlamingen zijn zoals Fries dat nu is voor de Friezen, voorspelde Mulisch in zijn dankwoord bij de uitreiking aan hem van de Prijs der Nederlandse Letteren in Brussel op 30 november 1995. Van meerdere kanten is al gepleit voor afschaffing van de eigen taal ten gunste van het Engels³ zonder dat dit enige verontwaardiging wekt. Het verlies van de eigen taal wordt door kosmopolitisch gezinde intellectuelen probleemloos, ja zelfs blijmoedig tegemoet gezien.⁴

Onder druk van externe invloeden als Europese integratie, economische en culturele globalisering en de interne multi-etnische problematiek is er nu wel sprake van een zekere herleving van nationaal bewustzijn. Dat heeft inmiddels geleid tot een fors aangezette inburgeringspolitiek met betrekking tot gevestigde en nog te vestigen migranten. Een essentieel onderdeel daarvan is het leren van de Nederlandse taal. Maar tegelijk wordt de status van die taal steeds meer ondergraven door de snel oprukkende verengelsing van ons taalgebied. In de sectoren die de komende jaren het meest bepalend zijn voor de verdere maatschappelijke ontwikkeling, te weten wetenschap, technologie en economie (het zogenaamde WTE-complex), is het Nederlands onmis-

kenbaar op de terugtocht. Voor wie in die sectoren wil meetellen wordt het Engels de toegangspoort tot de grote wereld van succes en aanzien. Acht op de tien Vlamingen en zeven op de tien Nederlanders verwachten desondanks niet dat het Nederlands de komende vijftig jaar plaats zal maken voor het Engels.⁵

Nog niet zo lang geleden is Suriname toegetreden tot de Nederlandse Taalunie.⁶ En dat is een opmerkelijk gebeuren, al is dat niet als zodanig opgemerkt. Toen Suriname in 1975 onafhankelijk werd, ging men er vooral in Nederland van uit dat die onafhankelijkheid pas compleet zou zijn als het Nederlands in Suriname als spreektaal verdwenen was. Als politiek correct gold toen ook dat men vóór afschaffing van het Nederlands in Suriname was. Van de zijde van de Taalunie was aanvankelijk dan ook weinig belangstelling voor samenwerking met Suriname. Ondanks die negatieve houding van Nederlandse zijde is het Nederlands in Suriname de meest gesproken taal gebleven. Dat heeft nu geleid tot de toetreding van Suriname tot de Taalunie. Tien dagen nadat dit in Suriname feestelijk gevierd was, gingen er in de Nationale Assemblee aldaar echter al stemmen op van politici die lieten weten in de toekomst liever het Engels te zien als officiële taal van hun land. Als Nederlanders zelf de oprukkende verengelsing zo laconiek over zich heen laten komen, is het dan vreemd dat Suriname op termijn ook zou kiezen voor het Engels?

TABOE IN NEDERLAND

In de negentiende eeuw werd gewaarschuwd tegen een verduitsing van Nederland. Nu zien we, zoals Ludo Beheydt (Vlaams taalkundige en voormalig hoogleraar “De Nederlanden in de wereld” aan de Leidse Universiteit) constateert, steeds meer een slaafse onderwerping aan de globaliserende Engelstalige invloed en gaat Nederland plat voor de globaliserende monocultuur van MTV, e-commerce en de chatters op internet. Mondiaal gezien wordt het Engels onweerstaanbaar de lingua franca. Maar daarnaast behouden andere talen niettemin hun bestaansreden als expressie van specifieke nationale identiteiten. In het EU-Handvest van de Grondrechten is dat inmiddels bevestigd en verankerd. Eerbiediging van de taalkundige verscheidenheid wordt daar expliciet gewaarborgd (artikel 22). Ook het Nederlands dient op die grond gekoesterd te blijven als volledig inzetbaar communicatiemiddel op alle niveaus. Dit vergt wel een doelbewuste taalpolitiek.

Maar een dergelijke politiek vindt in Nederland weinig weerklank, hoewel in de Europese Unie een beroep gedaan kan worden op de *exception culturelle* zoals voorzien in de culturele paragraaf van het Verdrag van Maastricht. Krachtens die uitzondering is het lidstaten toegestaan beschermende en stimulerende maatregelen te nemen ten gunste van de eigen cultuur en de vruchten daarvan niet bloot te stellen aan de wetten van de markt. Anders dan Frankrijk en Vlaanderen doet Nederland daar geen

beroep op. Dat zou immers in strijd zijn met de openheid van de Nederlandse cultuur. Taal- en cultuurprotectionisme zoals Frankrijk die voert zullen, zo vinden tegenstanders, ook niet bestand zijn tegen de onweerstaanbaar geachte opmars van cultureel internationalisme.

Met zo'n defaitistische houding geeft men zich al bij voorbaat gewonnen. Paul Scheffer spreekt in dit verband van de school der capitulanten die zich zonder enig verweer erbij neerleggen dat de Nederlandse cultuur op weg is op en onder te gaan in een Europese of wereldcultuur.⁷ Daar rekent hij ook de socioloog Abram de Swaan toe vanwege diens stelling dat de cultuur zich uit haar nationale bedding heeft losgemaakt, en dat Nederland op weg is naar een vaderlandloze cultuur.⁸ Anderzijds behoort De Swaan tot de weinigen in de spraakmakende gemeente van Nederland die de taal nauw verweven zien met de Nederlandse nationale identiteit en die taal zeker niet wensen prijs te geven. Ja, hij vindt zelfs dat Nederlanders zich terecht niet bekommeren om hun nationale identiteit omdat die vanzelf spreekt.⁹ Maar dat getuigt van een nationaal zelfvertrouwen dat nauwelijks steun vindt in de realiteit.

Nadat in 1997 een poging mislukt is om de eigen taal als officiële taal in de grondwet te verankeren – zoals in veel landen gebruikelijk is – is mede op instigatie van het Algemeen Nederlands Verbond (ANV)¹⁰ een nieuwe poging gedaan, maar opnieuw zonder het beoogde resultaat. Hoewel ze in symbolisch opzicht belangrijk is, mogen we van zo'n grondwettelijke verankering overigens niet te veel verwachten. Men overschat daarmee de normatieve kracht van de Nederlandse grondwet. Bij ontstentenis van constitutionele rechtspraak hangt de handhaving ervan in feite af van de politieke wil van de wetgever. En die plaatst zich als dat zo uitkomt probleemloos boven de grondwet.

Er is overigens al enige juridische bescherming van onze taal in de wet Algemeen Bestuursrecht en het Taalunieverdrag (artikel 5 lid 3). In het onderwijs trekt men zich daar echter niets van aan. En dat geldt ook voor het Ministerie van Onderwijs. Dat zou moeten toezien op de naleving hiervan in het onderwijs. Met steun van dit ministerie zien we in het basis- en voortgezet onderwijs niettemin de opmars van tweetalig onderwijs – 54 scholen hebben dat al in het basisonderwijs en 80 in het voortgezet onderwijs – met Engels als instructietaal naast het Nederlands. Het tweetalige VWO (Vorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs) dat mikt op de kosmopolitisch georiënteerde middenklasse wordt al gezien als een serieuze concurrent van het gymnasium.

Veel Nederlandse ouders vinden dat hun kinderen op een (nu nog half) Engelstalige school meer kansen in de wereld krijgen. Met Engels als wereldtaal wordt Nederlands als onderwijstaal steeds minder aantrekkelijk in hun ogen. In het hoger onderwijs rukt het Engels zoals gezegd steeds meer op als onderwijstaal. En blijkens eerder genoemd taalonderzoek, getiteld *Taalpeil*, verwacht zo'n 40 procent van de Nederlan-

ders nu al dat het Nederlands op hun universiteiten op termijn door het Engels vervangen zal worden. Dat verwacht ook de juist genoemde socioloog Abram de Swaan.¹¹ Daar ziet hij geen enkele bedreiging in voor het Nederlands. Daar is die taal te robuust voor.

NAAR EEN ENGELSTALIGE MONOCULTUUR?

Aan een zekere taalstrijd valt in Nederland waarschijnlijk niet meer te ontkomen, willen we het Nederlands als cultuurtaal in stand houden. Als zodanig wordt onze taal vooral bedreigd op het terrein van de wetenschap. Wetenschappelijk personeel wordt steeds meer afgerekend op internationale publicaties in *refereed* tijdschriften en op hun internationale *citations score*. Dat heeft tot gevolg dat de criteria die Amerikaanse redacties, uitgevers en externe beoordelaars hanteren, geruisloos worden overgenomen. Een eenzijdige bevoordeling van een bepaald type publicaties en onderzoek is daarvan het gevolg. Academische bevorderingen worden nu al bijna alleen nog gerelateerd aan publicaties in het Engels. Dat gebeurt ter wille van de internationalisering van het hoger onderwijs. Maar wat als zodanig gepresenteerd wordt, is in feite anglicisering of – nog juist – amerikanisering ervan. Het leidt ertoe dat Nederlandstalige publicaties niet langer meetellen in de wetenschappelijke concurrentie en dat het belang van een eigen Nederlandse wetenschappelijke agenda op de achtergrond raakt, maar ook dat Duits- en Franstalige publicaties niet meer als internationale publicaties erkend en gehonoreerd worden.

Wetenschappelijke communicatie in een enkele wereldtaal, waar dat alles op termijn op uitloopt, dreigt daarmee de creatieve inbreng van andere talen en culturen voorgoed te smoren. Wanneer men dat als zoete koek blijft slikken, ontstaat zo meer en meer een Engelstalige monocultuur die iedere stimulans ontnemt de eigen taal als wetenschappelijke taal nog verder in stand te houden en te ontwikkelen. De bekende Vlaamse jurist Marcel Storme heeft daar enkele jaren geleden al voor gewaarschuwd. De eerder geciteerde socioloog De Swaan¹² spreekt in dit verband van een cultureel koloniseringsproces, de historicus Douwe Draaisma¹³ van de averechtse effecten die dit eenzijdige internationaliseringsbeleid kan hebben op wat men er juist mee bereiken wil: kennismaking met andere culturen, denkstijlen en intellectuele tradities, met andere woorden, geestelijke horizonverbreding, intellectueel kosmopolitisme. Als je als land in de wetenschapsbeoefening de eigen taal verruilt voor het Engels als wereldtaal, kun je dat land maar beter opheffen, vindt de Nederland-kenner Herman Pleij.

REGRESSIEF TAALSENTIMENTALISME?

De commissie Nederlands als Wetenschapstaal van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) heeft in 2005 in haar rapport *Nederlands tenzij*

duidelijk stelling genomen tegen die tendens. Als dragers en hoeders van onze cultuur en dus ook van onze taal zijn de overheid en de universiteiten verplicht te bevorderen dat in ieder geval in de geestes-, gedrags- en maatschappijwetenschappen de beoefenaars daarvan het Nederlands naast het Engels als wetenschapstaal blijven cultiveren. Ook in een tijd van toenemende internationalisering dient de wetenschapsbeoefening mede een Nederlandse signatuur te behouden. De socioloog Dick Pels ziet daarin nog slechts een uiting van regressief taalsentimentalisme. We moeten ons, vindt hij, neerleggen bij het Engels als universeel en exclusief communicatiemiddel in de wetenschap, willen wij ons in de wetenschappelijke *ratrace* staande houden. Wel moeten we ons verzetten tegen de dominantie van Angelsaksische, natuurwetenschappelijk geïntendeerde publicatienormen in de wetenschap zoals die in Nederland opgelegd worden via de circuits van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en de Vereniging van Universiteiten (VSNU).¹⁴ De vraag is echter of dat verzet nog effect sorteert als men zoals Pels internationalisering bij voorbaat interpreteert als anglisering.

Dat verzet klinkt opnieuw door in de nota *Naar een evenwichtiger kwaliteitsbeoordeling van sociologisch onderzoek* (2013) van de Nederlandse Sociologische Vereniging en resulteert in grote verontrusting over die criteria. Die leiden er namelijk toe dat de sociologiebeoefening steeds meer vervreemdt van de eigen samenleving. De ironie, aldus de nota, is dat het begrip publicatie in zijn tegendeel verandert. Wat als zodanig telt, bereikt niet langer enig eigen publiek, terwijl wat dat publiek wel bereikt, niet erkend wordt als publicatie. Er groeit nu een hele nieuwe generatie promovendi op die nog nooit iets in het Nederlands geschreven hebben.

Van de Nederlandse Taalunie, in 1980 opgericht als Nederlands-Vlaams instituut om de ontwikkeling en het gebruik van de Nederlandse taal te bevorderen, horen we niettemin een optimistische boodschap over positie en perspectief van de Nederlandse taal. Zij baseert dat optimisme vooral op de verspreiding van Nederlandstalige boeken en de bestudering van het Nederlands in het buitenland. Zij onderhoudt contacten met zo'n 180 universiteiten in veertig landen waar Nederlands wordt gedoceerd. Dat moge zo zijn, al vroeg in zijn tijd W.F. Hermans¹⁵ zich in dit verband wel af waarom buitenlanders zich nog zouden uitsloven Nederlands te leren, als Nederlanders zelf zo weinig achting hebben voor hun taal.

Maar afgezien van wat wellicht tot enig optimisme stemt, is het Nederlands in de sectoren die nu en in de komende jaren bepalend zijn voor de verdere maatschappelijke ontwikkeling (wetenschap, technologie en economie) onmiskenbaar op de terugtocht. Het Nederlands geniet in die sectoren steeds minder prestige. Onder het kopje *Hollands handicap* pleitte een financieel deskundige er zelfs al voor het Nederlands helemaal te vervangen door het Engels, zodat onze kinderen niet langer vanwege hun

taal gehandicapt zijn op de internationale arbeidsmarkt.¹⁶ Voor ieder die in de juist genoemde sectoren wil meetellen, lijkt het Engels de toegangspoort te worden tot de grote wereld van succes en aanzien. Ook een voormalig topdiplomaat als Peter van Walsum ziet in handhaving van onze taal alleen maar een handicap. Afschaffen dus en vervangen door Engels, vindt hij. Vooralsnog is voor dit standpunt geen meerderheid. Maar op termijn ziet hij hierin een reële optie.¹⁷

Als het Nederlands verdwijnt, zal dat niet echt zijn omdat het bedreigd was, maar omdat de bovenlaag van de Nederlandstalige gemeenschap dat zelf zo wilde, constateerde Jos Wilmots in zijn afscheidscollege in 1999 als hoogleraar aan het Limburgs Universitair Centrum (nu Universiteit Hasselt). Zo is het. In de loyaliteit van die bovenlaag aan de eigen taal heb ik met hem niet zoveel fiducia.

Betekent het langzaam naderende einde van het Nederlands als cultuurtaal ook het einde van een cruciaal element van de eigen Nederlandse identiteit? In Nederland is men sinds lang verdeeld over de Nederlandse taal als identiteitsbepalende factor. Er is een stroming die daar grote nadruk op legt. Daartoe behoren/behoorden bijvoorbeeld Nederlandse schrijvers als W.F. Hermans, Cees Nooteboom en Gerrit Komrij, de journalist H.J.A. Hofland¹⁸ en de publicist en politicus Pim Fortuyn.¹⁹ De vermaarde historicus Pieter Geyl²⁰ zag in de taalgemeenschap zelfs de belangrijkste en duurzaamste bron van nationale integratie en culturele identiteit. Op institutioneel vlak zijn het Algemeen Nederlands Verbond en het Genootschap Onze Taal daarvan belangrijke exponenten evenals de laatste tijd de Stichting Taalverdediging. Het uitgangspunt daarbij is de opvatting dat de taal behalve een instrumentele ook een symbolische functie vervult. Maar in veel publicaties over de Nederlandse identiteit krijgt de eigen taal niet die ereplaats en associeert men haar eerder met bepaalde morele kwaliteiten als openheid, vrijheidszin, tolerantie e.d.

Ik behoor zelf tot de stroming die de eigen taal rekent tot een belangrijke identiteitsbepalende factor en die taal niet wil prijsgeven. Ik steun met het oog hierop ook het Actiecomité Nederlands in zijn strijd de taaleenheid van Nederland en Vlaanderen in stand te houden. Opkomen voor de eigen taal kan prima samengaan met een gelijktijdige inzet voor de ontwikkeling van een federaal Europa en met erkenning van een mondiaal integratieproces waarin die eigen identiteit relevant blijft als kenmerkend bindmiddel, al zal zij op termijn wel in zekere mate aan inhoud en betekenis inboeten.

Noten

- 1 C.L.J. de Bot, *Waarom deze rede niet in het Engels is*, oratie KUN, 1994
- 2 Hugo Brandt Corstius, "Het Nederlands in de 21e eeuw", *Ons Erfdeel*, 5, 2000
- 3 Zie o.a. Peter van Walsum, *Verder met Nederland*, 2000, p. 120; H. van den Bergh, "Exit Nederland", *HP/De Tijd*, 15 oktober 2004; Dick Pels, *Een zwak voor Nederland*, 2005, p. 131-137
- 4 Zie o.a. Hans Righart, *Het einde van Nederland?*, 1992; en Peter van der Veer, "Nederland bestaat niet meer", *De Gids*, september 2000
- 5 Zie *Taalpeil. De Nederlandse taal: feiten, cijfers en meningen*, 2005
- 6 Zie "Suriname in de Taalunie", *Neerlandia*, 1, 2004
- 7 Paul Scheffer, "Over zelfverheffing en zelfverloochening van een natie", *NRC Handelsblad*, 19 september 1992
- 8 Zie Abram de Swaan, *Perron Nederland*, 1991.
- 9 Abram de Swaan, "Het Nederlands in het Europese talenstelsel", in: Ton Zwaan (red.) *Het Europese labyrint – nationalisme en natievorming in Europa*, 1991, p. 215.
- 10 Zie Dick Wortel, "Het ANV bepleit het Nederlands in de grondwet", *Neerlandia*, 3, 2005; en "ANV-conferentie Nederlands in de grondwet?", *Neerlandia*, 5, 2004
- 11 Abram de Swaan, aw (noot 9), p. 215
- 12 Abram de Swaan, "Nederlands tenzij of Engels mits... Het Nederlands als wetenschapstaal in een wereld die verengelt", in: Jan de Groof e.a., *Gedrag na Verdrag*, 2004, pp. 43-49
- 13 Douwe Draaisma, "Het verdriet van de kosmopoliet", *Vivat Academia*, okt./dec. 2005
- 14 Dick Pels, "Verengelsing van Nederland is bepaald niet erg", *NRC Handelsblad*, 21 oktober 2005
- 15 Zie *NRC Handelsblad*, 6 maart 1992
- 16 Zie P.M.L. Frentrop, *Corporate Governance*, 2000, p. 20
- 17 Peter van Walsum, *Verder met Nederland*, 2000, p. 120
- 18 H.J.A. Hoffland, "Het vandalisme van de achteloosheid", *NRC Handelsblad*, 27 april 2001
- 19 Zie Pim Fortuyn, *De verweesde samenleving*, 2002, p. 377
- 20 Pieter Geyl, *Verzamelde opstellen*, I (pp. 113-114) en II (p. 16), 1978